

DOSSIERTÈCNIC

FORMACIÓ I ASSESSORAMENT AL SECTOR AGROALIMENTARI

N44 | RACES AUTÒCTONES (II)

Agost 2010

P03 Races equines **P03** Ase Català **P08** Cavall Pirinenc Català **P13** Races avícoles **P13** Gallina Empordanesa **P16** Gallina Prat **P19** Gallina Penedesenca **P22** Oca Empordanesa **P24** Gos d'Atura **P28** L'Entrevista

ruralCat

La comunitat virtual agroalimentària
i del món rural

www.ruralcat.net

Generalitat de Catalunya
Departament d'Agricultura,
Alimentació i Acció Rural
www.gencat.cat/dar

Foto: Gallina raça Penedesenca Negra. Autora: Montserrat Francesch Piqué.

Foto: Gallina Penedesenca Color Blat. Autora: Montserrat Francesch Piqué.

GALLINA PENEDESENCA

01 Origen i història

Es tracta d'una raça antiga, de la qual no podem precisar -com deia el professor Rossell i Vilà, ja en el 1928- des de quan es criava al Penedès. Potser la selecció de les pageses generació darrere generació va arribar a formar una agrupació de gallines productores d'un ou de closca molt fosca, que era molt més apreciat que els altres en el mercat de Barcelona. La primera documentació escrita la tenim l'any 1928. Si bé al llarg de la història ha passat per diferents intents de definició, sembla que no s'ha aconseguit bé fins als nostres dies després dels treballs que hem dut a terme a l'IRTA.

El 1928 el professor Rossell i Vilà ja parlava de prevenir l'extinció a la raça de gallines Penedesenca, caracteritzada per la posta d'un ou de closca marró rogenc molt intens. Morfològicament, va haver-hi intents de definir-la des del 1921 fins al 1946. El 21 de desembre de 1921 (Fira del Gall de Vilafranca del Penedès), la Mancomunitat de Catalunya havia començat a exigir un patró. El 1931 va sorgir una Agrupació de Criadors, sense continuïtat, que van basar el patró en una varietat aperdiuada. Però el 1932, en una població propera a Vilafranca del Penedès, amb els nuclis de Penedesenques que havia format l'Agrupació de Criadors, es va començar la selecció d'una gallina negra. El seu patró va ser presentat i aprovat l'any 1946 en la II Assemblea Nacional d'Avicultura a Barcelona. Així, en l'àmbit oficial, la raça de gallines del Penedès va quedar representada per una única

varietat, que va ser coneguda per Vilafranca negra. Però amb l'entrada de poblacions molt millorades en posta i de l'abandó del medi rural la raça va estar a punt de desaparèixer, cosa que va ocórrer amb la varietat negra com a tal a mitjans del segle XX.

El 1982 la Diputació de Tarragona va propiciar la seva recuperació i ens fou possible, amb el veterinari Antoni Jordà, recollir ous fèrtils i aus en el mercat de Vilafranca del Penedès i masies del voltant que, traslladats en el Centre Mas de Bover de l'IRTA a Constantí, entre 1985 i 1989 vam augmentar i uniformar una població amb diverses coloracions de plomatge. Per això es van tenir en compte antecedents històrics i possibilitats genètiques. Com a resultat, la població inicial va quedar estructurada en quatre varietats: Negra, Aperdiuada, Blat i Barrada, atenent a l'homozigosi d'uns gens de color. Es va redactar el patró actual, acceptat per l'Entente Europea de Avicultura.

La raça ha continuat a l'IRTA fins als nostres dies sota un procés de conservació, estudi i treballs intentant fer ús dels seu bagatge genètic de cara a l'obtenció de productes alimentaris de qualitat.

02 Distribució geogràfica

La raça Penedesenca es troba en expansió. A Catalunya, la podem trobar en totes les comarques, però principalment en les situades des de la línia de Barcelona cap al sud. No obstant això, en aquests moments s'està criant raça Penedesenca en gairebé totes les comunitats autònomes de l'Estat espanyol. Sempre es

tracta de criadors aïllats que en la major part dels casos crien grups d'entre 6 i 12 gallines amb un gall. També tenim constància que s'està criant a Alemanya, Holanda, França, els Estats Units i Anglaterra. França i Alemanya la tenen incorporada en els respectius llibres de patrons avícoles. A Alemanya, a finals del segle passat, va sorgir el club de criadors de races de gallines catalanes "Sonderverein der Züchter Katalanischer Hühnerrassen", que el 1998 incorporava la raça Penedesenca.

03 Descripció de la raça

03.01 Característiques morfològiques

En el gall: Cap una mica allargat i ample. Cresta senzilla, mitjana, amb cinc o sis dents i apèndixs a cada costat del seu lòbul posterior. Barbetes mitjanes i penjants. Orelletes oblongues i de color blanc vorejat de vermell. Bec allargat, una mica corb i fort. Ulls oval·s. Coll regularment arquejat. Tronc més aviat curt, ample i inclinat cap enrere. Dors arrodonit. Pit allargat i prominent. Cua oberta i inserida en angle entre 45° - 90° per sobre de l'horitzontal. Ales grans i inclinades. Cuixes mitjanes i visibles. Tarsos de longitud mitjana, fins i de color pissarra o blanc segons la varietat. En la gallina, a més de les descripcions fetes per al gall, cal destacar com a diferencials: Ales més horitzontals i cresta caiguda cap a un costat. Es presenta en les varietats negra, aperdiuada, blat i barrada.

En la **varietat Negra** els pollets són negres amb blanc a la zona ventral, a les puntes de les ales i a la cara. És normal que la pell de la totalitat o part dels dits dels pollets sigui blanca. El plomatge juvenil, tant en el mascle com en la fe-

És una au lleugera, molt rústica i amb bona vitalitat. Resistent a la calor i al fred. De temperament inquiet. Closca de l'ou marró vermellós molt intens.

mella, és negre esquitxat de blanc en aquelles zones que era blanc el plomissol del pollet. Els adults acaben sent completament negres amb les potes negre pissarra i les plantes blanques.

En la **varietat Aperduada** els pollets són esblanqueïts amb tres ratlles marrons al dors, taques del mateix color damunt del cap i una ratlleta a banda i banda de la cara seguint la línia de l'ull; les potes són fosques. En el plomatge juvenil ja comença el dimorfisme sexual en el color, la polleta és daurada amb franges negres paral·leles en cada ploma i més o menys esquitxades de negre les caudals i remeres. El pollastre té la mateixa coloració en el dors, però el pit és negre esquitxat de roig. Els adults presenten un dimorfisme sexual ben marcat. La gallina conserva les mateixes tonalitats de color que la polleta, però les franges negres paral·leles es converteixen en franges el·líptiques més o menys ben marcades, el subplumó és gris. El gall tendeix a tenir el pit completament negre, a voltes amb alguna ploma roja (que sol desaparèixer passats els 6 mesos de vida), la capa és daurada i el subplomó, gris. Les potes són de color pissarra.

En la **varietat Color Blat** els pollets són blanc esgrogueïts amb les potes blanques, la major part de les vegades amb una taqueta marró damunt del cap i altres també amb alguna resta del mateix color en el dors. En el plomatge juvenil

Foto: Engreixada de Gall del Penedés. Autor: Enric Ferré Ginovart.

també comença el dimorfisme sexual en color: la polleta és assalmonada clara amb un contrast entre el plomatge dorsal i ventral essent aquest bastant més clar; el pollastre combina el roig i el negre en el dors, essent negre la zona ventral que va des del pap fins a la cloaca, i es pot trobar alguna ploma roja a l'alçada de l'abdomen; en els pollastres joves és característic el color blanc que va des de la gola fins al pap. La gallina conserva els mateixos colors que la polleta, però el gall es torna del mateix color que el de la varietat aperduada i és difícil diferenciar-los, ja que els dos prenen el color del gall salvatge. Només pel color del subplomó, que en aquest cas és blanc en lloc de gris, i pel color de l'esperó, que en aquest cas és blanc en lloc de negre, és possible de diferenciar-los. Les potes d'aquesta varietat són de color pissarra clar.

En la **varietat Barrada** el dimorfisme sexual en el color ja comença en el plomissol dels pollets, la femella és marró amb una taca blanca damunt del cap i el mascle és marró molt esblanqueït en la zona dorsal. Els colors de base dels joves i adults són com els de la varietat aperduada però una mica més pujats de color en la femella; ara bé, aquí s'afegeixen franges clares o esblanquides en tot el cos. Les potes són blanques, ja que

el mateix factor genètic que produeix les franges blanques en el plomatge i les marques blanques dels pollets, impedeix que els pigments negres es dipositin damunt la pell de les potes, mostrant el seu color de base que és blanc; és possible, però, de trobar alguna taca pissarra.

03.02 Característiques relacionades amb la productivitat

És una au lleugera, molt rústica i amb bona vitalitat. Resistent a la calor i al fred. De temperament inquiet. Closca de l'ou marró vermellós molt intens.

Les polletes inicien la posta entre els 4,5 i els 5,5 mesos de vida, encara que n'hi puguin haver algunes que ho facin cap als 4 mesos. Al començar la posta les polletes negres hauran consumit al voltant de 9 kg de pinso i les de les altres varietats al voltant de 8 kg. El pes de la polleta a l'inici de posta és al voltant de 1,5 kg en la varietat negra i de 1,3 kg en les altres varietats. La gallina adulta en la varietat negra pesa entorn d'uns 2,2 kg i 1,8 kg les altres varietats. El nombre d'ous mitjà que hom espera obtenir en una població de raça Penedesenca al final del primer any de posta és d'uns 150, excepció feta de la varietat negra a la qual a l'IRTA hem aplicat un procés de millora genètica i

Foto: Pollets de Penedesenca Barrada, un mascle i quatre femelles. Autora: Montserrat Francesch Piqué.

Foto: Pollets de Penedesenca Aperduada. Autora: Montserrat Francesch Piqué.

Foto: Gallina Penedesenca Barrada. Autora: Montserrat Francesch Piqué.

la posta s'ha situat a 200 ous a l'any. En aquest moment, la gallina haurà consumit uns 50 kg de pinso. Els ous tenen la closca marró rogenc força intens, però amb certa variabilitat d'intensitat.

En el primer any de posta els ous arriben a pesar al voltant de 60 g i és més aviat en la segona posta que són de bona grandària. Els pollastres de la varietat negra assoleixen els 2,2 kg cap als 4,5 mesos de vida i els de les altres varietats cap als 5 i una mica més. Cap als 4,5 mesos arriben a la maduresa sexual havent consumit uns 12 kg de pinso en la varietat Negra i 10 kg les altres varietats, el gall adult pot arribar a pesar cap a 3 kg en la varietat Negra i 2,5 kg en les altres varietats.

Al voltant d'un 14% de les gallines es posen lloques i poden incubar els propis ous, presentant un bon comportament matern. De totes maneres, la forma més habitual de reproduir-la és mitjançant una incubadora. Els galls joves, entre les 30 i 50 setmanes de vida i en una proporció d'un gall per 10 gallines, donen una fertilitat dels ous situada cap el 90%. La incubabilitat de l'ou fèrtil se situa entre el 80 i el 85% i l'eclosió mitjana que n'hem d'esperar ronda al voltant d'un 72%.

03.03 Productes d'interès generats per la raça

Un dels atractius de la raça Penedesenca, per a petits criadors, és la producció de l'ou característic de la raça amb la closca marró rogen molt intens, que va destinat principalment al consum familiar. Es tracta d'un ou molt atractiu a nivell comercial, però com hom pot deduir de les dades anteriors acaba resultant bastant car en arribar a un consumidor final.

Actualment, després dels treballs de millora genètica que hem portat a terme a l'IRTA s'obté, de

Foto: Gall de Penedesenca color blat. Autora: Montserrat Francesch Piqué.

la varietat negra, un pollastre rendible per a ser produït en condicions de llibertat. En el Penedès se li ha donat el nom de Gall del Penedès i de forma general es coneix com a Penedesenca Negra Millorada per diferenciar-la de la no millorada, que denominem com a Penedesenca Tradicional. El pollastre millorat arriba als 2,2 kg de pes viu a les 11 setmanes de vida, amb un índex de conversió de 3,1. L'edat de sacrifici òptima per gaudir de la qualitat de la seva carn es troba entre les 14 i les 16 setmanes de vida amb un pes viu al voltant de 3,5 kg, amb un índex de conversió al voltant de 4. Se n'està obtenint una carn que va essent molt apreciada i que destaca pel seu baix contingut en greix, la seva tendresa i la seva sucositat.

Se n'estan produint al voltant de 70.000 a l'any, dels quals un 95% s'engreixen a Catalunya i el 5% restant a altres comunitats autònomes.

04 Situació actual i cens

A l'IRTA continuem desenvolupant un programa de conservació i estudi de la raça. Aquest programa, sempre referit a la raça tradicional, es desenvolupa en combinació amb l'Associació de Criadors de la Raça de Gallines Penedesenca, que mitjançant un conveni reconeix l'IRTA com la institució per vetllar tècnicament per a la conservació de la raça i per a la gestió del seu llibre genealògic que fou creat pel DAR el 2 de desembre del 2008. Aquesta activitat, des del 2008, rep les ajudes del MARM a través del DAR per a la conservació i caracterització de les races autòctones en perill d'extinció, la qual cosa està permetent un bon desenvolupament del programa, així com un augment dels efectius controlats. A més, aquesta activitat permet tenir un cens conegut i vigilat, en mans de criadors associats, que dóna una seguretat en front els

Foto: Ous de Gallina Penedesenca. Autor: Amadeu Francesch Vidal.

perills que suposa tenir centralitzats els efectius de la raça, com fins ara.

Pel que fa a censos, per tal de tractar-ho objectivament, ens hem de referir al nombre d'exemplars que tenim inscrits en aquest moment en el registre genealògic que són 508 femelles i 322 mascles. Aquests animals tenen la particularitat que coneixem quin és el pare i la mare de cada un d'ells, i totes les relacions de parentiu que hi ha entre ells. Es fa difícil fer una estima dels exemplars que poden existir fora d'aquest registre, però potser podríem parlar d'unes 200 femelles i uns 50 mascles.

05 Adreces d'interès

En primer lloc, podem citar l'IRTA <http://www.irta.cat>, que de cara al públic en general, en aquest moment, fa una funció d'assessorament tècnic i divulgador dels coneixements adquirits sobre la raça; es poden adreçar a amadeu.francesch@irta.cat. El desenvolupament de la multiplicació i comercialització, en especial del tipus millorat i sota direcció tècnica, l'IRTA el té delegat a AVIRAUT, una petita empresa especialitzada en avicultura de races autòctones i que es pot contactar a través d'AVIRAUT@terra.es. Una altra adreça d'interès de cara a constituir-se en conservador reconegut de la raça, a més de fer-se amb exemplars, és la de l'Associació de Criadors mariagrau@mailpersonal.com.

06 Autor

Dr. Amadeu Francesch Vidal
 Director del Subprograma de Genètica Avícola
 IRTA - Centre Mas de Bover
amadeu.francesch@irta.cat